अग्निद्वीप

[१८]

[अग्निद्वीपांतून उग्रदत्तानें आपला पोषक पिता उग्राक्ष याच्याकडे मदतीसाठीं रुद्रच्या हातीं निरोप पाठविला. उग्राक्ष आपलें राक्षस सैन्य घेऊन समुद्र मार्गें अग्निद्वीपाकडे निघाला. समुद्रांत एक दिवस व रात्र प्रवास केल्यावर त्यांना आकाशांत दूर कांहींतरी ढगाच्या तुकड्यासारखें दिसलें. पुढें वाचा.]

तो भयंकर पक्षीच होता. त्याला पाहतांच सर्व राक्षस घाबरून गेले. उग्राक्ष गरजला—" असे भितां काय? तेलांत बुडवून मशाली पेटवा!" राक्षसांनीं मशालीं पेटविल्या. मशाली पाहून भयंकर पक्षी पुन्हां आकाशांत वर उडूं लागले व त्याच्यावरच्या स्वारांनीं भाले फेंकायला सुरवात केली. पण हें युद्ध दहापांच मिनिटांहून जास्त चालू राहिलें नाहीं.

एकदां भयंकर पक्ष्यांवरचे स्वार नावांत जणुं कांहीं उतरण्यासाठीं म्हणून झटकन खालीं आले व पुन्हां आकाशांत उडून गेले. त्यांत त्यांचा काय हेतू होता कळला नाहीं. वर जातांना ते हंसले मात्र.

दुसऱ्या दिवशीं किंवा रात्रीं व्याघ्रचर्म-वाल्यांनीं पुन्हां हल्ला केला नाहीं. तिसऱ्या दिवशीं सूर्योदयाच्या सुमाराला नावा अग्नि-द्वीपाला जाऊन लागल्या.

"नावा आणखी कांहीं अंतर पश्चिमेकडे घेऊन चल. दोन ज्वालामुखी पर्वतांमधून एक दरी आहे. त्या दरीच्या खाडींतून नावा आंत घेतल्या तर आपण अग्निद्वीपाच्या मध्यभागीं पोहचूं." त्या आस्वली सैनिकानें सांगितलें.

तो वाट दाखवायलाच आला होता. म्हणून त्याच्या सांगण्याप्रमाणें उग्राक्षानें पश्चिमेकडे नावा घेऊन चलायला आज्ञा केली. नावा किनाऱ्याच्या बाजूबाजूनेंच चालत होत्या. कांहीं वेळानें एक खाडी दोन पर्वतांच्या मधून जात असलेली दिसली. तीच ती खाडी होती. परंतु आस्वली व उग्राक्षाला वाटलें तशी ती खाडी निर्जन नव्हती. खाडीच्या मुखाजवळ एका किनाऱ्यावर आस्वली व व्याघ्रचर्मवाले यांचें युद्ध सुरू होतें. कांहीं भयंकर पक्षी आस्वली लोकांवर खाडीच्या आंतल्या टोंकाजवळ हल्ला करीत होते.

परंतु राक्षसांच्या नावा आलेल्या पाहाल्या-बरोबर व्याघ्रचर्मवाल्यांनीं आस्वली लोकांशीं युद्ध करायचें सोडून पळ काढला. त्या भयंकर पक्ष्यावरून जे स्वार परतले होते. त्यांनीं अगाऊ सूचना दिली होती. म्हणून राक्षसांचें सैन्य पोंचण्यापूर्वी जे आस्वली त्यांच्या स्वागतासाठीं आले होते त्यांचा फन्ना उडवून टाकायचा त्यांचा बेत होता.

ते पळूं लागल्यावर आस्वली लोकांनीं त्यांच्यापैकीं कित्येकांना ठार केलें. सर्वांत पुढें येत असलेल्या आस्वलीला पाहून उग्राक्ष चकितच झाला. ओरडून त्यानें हाक मारली— "उग्रदत्त! अरे कायरे तुझा हा वेश!" त्याला तो प्रेमानें भेटला.

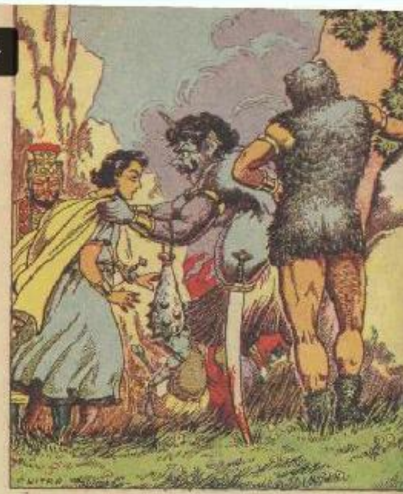
एकपादाशीं युद्ध करण्यास राक्षसांचें आलेलें सैन्य पाहून आस्वली लोकांचा उत्साह द्विगुणित वाढला. उग्रदत्तानें थोडक्यांत

आपल्या शत्रूच्या शक्तीचें वर्णन करून आस्वली सरदार कंध याचा परिचय करून दिला—"हाच यांचा सरदार आहे. यानें व याच्या अनुयायानींच आमचें व्याघ्रचर्म-वाल्यांच्या हातून रक्षण केलें."

कंधानें उग्राक्षाला नमस्कार केला व म्हणाला—"उग्राक्ष! तुझा मुलगा शूर व कर्तबगार दिसतो. तूं आपल्या सैन्याबरोबर आमच्या मदतीला येऊन बिळांत उंदरासारखें जीवित घालविणाऱ्यांना बाहेर उजेडांत यायला मोकळें केलेंस! एकपादासारखा क्रूर आज-पर्यंत झाला नाहीं व पुढें देखील होणार नाहीं. त्याला व त्याचे मित्र नागवर्मा व करवीर यांना आपण वाटेला लावूं शकलों तर या द्वीपांत व तुझ्या राज्यांत राहणारे लोक सुखी होतील."

"मग उशीर कां! चला, त्यांच्या किल्ल्याला वेढा देऊं या!" उग्राक्ष म्हणाला.

"पण तें तितकें सोपें नाहीं. थोडा विचार करूनच पाऊल पुढें टाकलें पाहिजे. एकपादाच्या किल्ल्यांत अजून सुदर्शन सरदाराची मुलगी चंद्रसेना आहे. तिच्या केसाला देखील धक्का लागूं नये अशा तऱ्हेनें किल्ला सर करावयाचा आहे. एवढेंच नव्हे,

किल्ल्यांत तुमचाच एक मनुष्य आहे. तुझ्या मुलाचा मित्र आरुद्र. तो नेहमीं एकपादाच्या बरोबरच असतो व त्याला तुझ्या राज्यांत काय कोठें आहे हें सांगत असतो. तो फितूर झाला आहे. हें तुला कदाचित माहित नसेल." कंध म्हणाला.

आरुद्र शत्रूला सामील झाल्याचें ऐकून उग्राक्षाला राग आला. "कोठें आहे रुद्र!" उग्राक्ष गरजला. रुद्र घाबरत पुढें येऊन उभा राहिला.

"काय रे! आरुद्र शत्रूला फितूर झाला आहे का?" उग्राक्षानें विचारलें.

“उग्रदत्त त्याचा सुद्धां मित्र आहे. त्याला कां नाहीं विचारून पहात ! चंद्रसेनेवर त्याची नजर असेल कदाचित. म्हणून तो फितूर होणें शक्य आहे.” रुद्र म्हणाला.

“चंद्रसेनेचें लग्न माझ्या मुलाशीं होणार ! वाटेंत जो कोणी उभा राहील त्याला मी उभा चिरून काढीन.” उग्राक्ष म्हणाला.

“उग्राक्ष ! अशी घाई करूं नकोस. अजून तुला मी त्या एकपादाविषयीं खरें रहस्य सांगितलेंच नाहीं. त्याला मंत्रबळ प्राप्त आहे. कोणी त्याचें किंवा त्यानें आपल्या शत्रूचें रक्त पाहिलें तर शत्रू गतप्राण होऊन पडतो.” कंध म्हणाला. कंधच्या म्हणण्याचा उग्राक्षाला लगेच अर्थ बोध झाला नाहीं. पण तें कळल्यावर मात्र तो चकित होऊन कंधकडे पाहूं लागला. म्हणाला—“मित्रा ! असल्या मंत्रबळाची गोष्ट मी पूर्वी कधीं ऐकली नाही. मग या एकपादाचा समाचार कसा काय घ्यायचा ? हा एक प्रश्नच आहे !”

“आहे एक उपाय ! आपल्यापैकीं कित्येकांना जिवावर उदार होऊन बेत तडीस न्यावा लागेल. डोंगरी किल्ल्यांत शिरकाव सहजीं मिळेल. त्यांच्याकडे भयंकर पक्षी आहेत तसे आमच्याकडे देखील आहेत. म्हणून त्यांच्या बळावर अवलंबून राहून आम्हांला अडवून धरणें त्यांना शक्य नाही. तुझा प्रत्येक अनुयायी आंत उतरल्यावर दहा वीस जणांना पुरे आहे. पण धोका काय तो एकपादला पकडण्यांत आहे. तो आपल्या अंगावर लहान जखम करून आमच्या समोर उभा राहिला तर आपल्याला जिवंत परत फिरणें शक्य नाहीं.” कंध म्हणाला.

“त्याच्या अंगांत फार शक्ती आहे तर ?” उग्राक्षानें विचारलें. “छेः ! बरतुकडा व लंगडा आहे तो. अंगांत बळ मुळींच नाहीं. पण मंत्रबळ आहे ना !” कंध म्हणाला.

“ठीक आहे, सांग काय उपाय तो ! माझे अनुयायी मरायला भिणार नाहींत. किल्ल्यांत दाखल झाल्यावर तो कोठें आहे हें शोधून काढण्यासाठीं एक जण पुढें पुढें जाईल. आम्ही त्याच्या पाठीमागून जमिनी-कडे पहात वांकून चालूं. त्याला पाहल्याबरोबर पुढला आम्हांला सावध करील. तो स्वतः नंतर मेला तरी भिण्याचें कारण नाहीं. आम्ही डोळे बंद करूनच एकपादाला चारी बाजूंनीं घेरून त्याचा गळा दाबून त्याला ठार करूं.” उग्राक्ष म्हणाला.

“पण नंतर डोळे उघडल्यावर त्याचें रक्त दिसेलच कीं ! तो मेला तरी त्याचें रक्त पाहाल्यावर आपण मरूं.” कंध म्हणाला.

“हें सर्व विचार करायला माझें डोकें चालत नाहीं. त्याला ठार केल्यावर काय करायचें तें पाहूं.” तूं किल्ल्याची वाट दाखव !” म्हणत उग्राक्ष पुढें निघाला.

एक आस्तली पुढें वाट दाखवायला चालूं लागला. सर्व त्या दरींतून थोडें अंतर चालून गेल्यावर खडकाळ व चिंचोळी वाट लागली. म्हणून एकेक करून ओळीनें चालत ते डोंगराच्या शिखराजवळ पोंचले. शिखरावरच किल्ला होता. आकाशांत भयंकर पक्षी नव्हते कीं व्याघ्रचर्मवाले पण नव्हते. स्मशानवत् घोर शांती सर्वत्र होती.

“एकपादानें सर्वांना एकदम ठार करण्या-साठीं खास कांहींतरी उपाय केलेला दिसतो आहे. अंगाला स्वतःचेंच रक्त फासून तो एकदम किल्ल्याच्या भिंतीवर येऊन उभा राहील व आपण त्याला पाहल्याबरोबर जागच्या जागीं थंडगार होऊं.” कंध म्हणाला.

“कोणी किल्ल्याच्या भिंतीकडे पाहूं नका ! फक्त पुढें जाणारानेंच पहावें.” उग्राक्षानें सर्वांस सावध केलें.

आतां ते किल्ल्याजवळ पोंचले होते. वरून त्यांना कुजबुज ऐकूं आली. कोणी वर डोकें करून पाहिलें नाहीं. किल्ल्यांतून त्यांना एकपादाचा कर्कश आवाज ऐकूं आला– "सुदर्शनाच्या पोरीला ही पहा फेंकली, खालीं दरींत !"

तें ऐकून उग्राक्षासकट सर्व घाबरले. तरी कोणी डोकें वर करून पाहिलें नाहीं. इतक्यांत आणखी एक आवाज ऐकूं आला–"विश्वास घात !" त्याच्या पाठोपाठ आरुद्रचा आवाज ऐकूं आला–"उग्रदत्त ! चंद्रसेना खालीं दोरखंड सोडीत आहे. चढून वर या. एकपादाला चामड्याच्या पिशवींत कोंबून पिशवीचें तोंड बंद केलें आहे. भिण्याचें कारण नाहीं. तो पहा नागवर्मा चंद्रसेनेवर तलवार घेऊन धांवला !" तलवारीचा खण-खणाट ऐकूं येऊं लागला.

उग्रदत्त व उग्राक्ष आणि त्यांचे अनुयायी दोरखंड धरून किल्ल्यांत चढून गेले. चंद्रसेना ओरडली–"आरुद्र करवीरशीं झुंजत आहे !" उग्राक्ष तें दृश्य पाहून चकित झाला. त्याची भावी सून इतकी शूरवीर असेल याची त्याला कल्पना नव्हती. नागवर्मावर रोखून तो आपली गदा फेंकणार, इतक्यांत चंद्रसेनेची तलवार नागवर्माला लागली व तो गच्चीवरून खालच्या फर्शीवर जाऊन आदळला. उग्राक्षानें जाऊन चंद्रसेनेची पाठ थोपटली. म्हणाला– "तुझ्या होणाऱ्या सासूनें पालखींतून उडी मारून असेंच शौर्यानें व्याघ्रचर्मवाल्यांच्या हातून स्वतःचें रक्षण केलें होतेंस. तूं खरोखरच क्षत्रियकन्या आहेस."

राक्षसांना पाहून करवीरनें पाय काढला. पण आरुद्रनें तलवारीची खोंच मारून त्याला जमिनीवर लोळविलें. हें सर्व एका क्षणार्धांत झालें. एकपाद ज्या चामड्याच्या पिशवींत किड्यासारखी वळवळ करीत होता

ती पिशवी उचलून कंध म्हणाला—"एकपादा! लंगड्या! उकडतें आहे वाटतें थांत! चल तुझी आहुती देऊन त्या ज्वालामुखीची भूक शांत करतों, म्हणजे जगाचें कल्याण होईल." म्हणत तो ज्वालामुखीकडे कंधला उचलून घेऊन धांवला.

सर्व आरुद्रकडे चकित होऊन पहात होते. तो म्हणाला—"उग्राक्ष! मी तुझ्याविरुद्ध शत्रूला फितूर झाल्याचें सोंग केलें म्हणून त्याचा माझ्यावर विश्वास बसला. चंद्रसेनेला दरींत फेंकण्याची गोष्ट सांगतांना तो असावध आहे हें पाहून मी त्याच्यावर पिशवी टाकली. म्हणून तो ओरडला— "विश्वासघात!" तें ऐकून नागवर्मा चंद्रसेनेवर धांवला व करवीर माझ्यावर! चंद्रसेनेनें प्रसंगावधान राखून दोरखंड सोडलें म्हणून तुम्ही सर्व वेळेवर येऊन पोंचलात." सर्वांनीं आरुद्र व चंद्रसेनेच्या चातुर्याची व शौर्याची प्रशंसा केली.

उग्राक्ष, उग्रदत्त व चंद्रसेना आपल्या सर्व साथी अनुयायांबरोबर स्वदेशीं परत आले. चित्रसेन व सुदर्शन सरदार सर्वांना आनंद झाला. उग्राक्षानें आपल्या महालांत रोशनाई केली. कंधला अग्निद्वीपचें राज्य मिळालें.

सुमुहूर्तावर उग्रदत्त व चंद्रसेना यांचा थाटानें विवाह समारंभ संपला. चंद्रसेनेचे सर्व नातेवाईक उग्रदत्ताचा बाप चित्रसेन व आई सर्व लग्नाला हजर होतीं.

कंध बहुमूल्य उपहार घेऊन लग्नाला हजर झाला होता.

उग्रदत्ताला चित्रसेनाचें, त्याचा सासरा सुदर्शन यांचें व त्याचा पोषकपिता उग्राक्ष याचें रानांतलें राज्य मिळालें. त्याच्या राज्यांत सुख व शांति नांदूं लागली. (संपूर्ण)

रूपनाथ

विक्रमार्कनें आपला हट्ट सोडला नाहीं. तो झाडाजवळ गेला. झाडावरचें प्रेत काढलें व खांद्यावर घेऊन नेहमींप्रमाणें स्मशानाकडे निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ म्हणाला—"राजा! तूं कोणत्या तरी स्त्रीच्या फंदांत पडून तर हें संकट स्वतःवर ओढवून घेतलें नाहींस? कारण मनुष्य किती हि हुशार व बुद्धिमान असला तरी स्त्रीच्या नादीं लागून त्याला नाना हाल अपेष्टा सहन कराव्या लागतात. तुला कंटाळा येऊं नये म्हणून रूपनाथाची गोष्ट सांगतों. ऐक!" तो गोष्ट सांगूं लागला—

कपिल नांवाच्या देशांत एक राजा राज्य करीत असे. त्याला मल्लिका नांवाची एक अत्यंत रूपवती कन्या होती. तिचें लग्न करून देण्यासाठीं राजानें जवळपासच्या राजेरजवाड्यांकडे दूत पाठवले. कित्येक

राजकुमार स्वतः मागणी घालायला आले. परंतु मल्लिकेला एक देखील पसंत पडला नाहीं. राजा तिच्या इच्छेविरुद्ध तिचें लग्न करून द्यायला तयार नव्हता. शेवटीं राजानें तो नाद सोडून दिला.

त्याच सुमारास पद्मदेशचे महाराज वीरसिंह यांची राणी मरण पावली. राजाचें उतारवय होतें. तरी त्यानें आपल्या मंत्र्यांना बोलावून कोणीतरी योग्य वधू पहायला सांगितलें. एका मंत्र्यानें पुढें होऊन कपिल देशाची राजकन्या महाराजांना योग्य वधू आहे अशी सूचना केली. राजानें आपला दूत कपिल देशाच्या राजाकडे पाठविला.

वीरसिंहाचा दूत आला तेव्हां राजा दरबारांतच बसला होता. त्यानें दरबार बरखास्त केला आणि एकांतांत वीरसिंह महाराजांचा काय निरोप आहे म्हणून दूताला विचारलें.

निरोप ऐकून राजाला आनंद तर झालाच, त्याबरोबर तो काळजींत पण पडला. कारण वीरसिंह एक अत्याचारी शासक होता. त्याच्याशीं वैर करून शांतपणें राज्य करणें अशक्य आहे याची जाणीव त्याला होती. आजपर्यंत अशा बलाढ्य राजाशीं त्यानें सख्य ठेवलें होतें. इतक्या मोठ्या घरांत आपली मुलगी पडली तर आपल्या राज्यावर वांकडी नजर फिरवण्याची कोणी छाती करणार नाहीं. परंतु जर का मुलीनें नकार दिला तर काय करायचें? म्हणून तो काळजींत पण पडला होता.

राजानें भीत भीत आपल्या मुलीला बोलावलें आणि म्हणाला—"बाळ! किती आनंदाची गोष्ट आहे, पहा! पद्मदेशाच्या वीरसिंह महाराजांनीं तुला मागणी घातली आहे. मग काय म्हणतेस?"

वीरसिंहानें घातलेल्या मागणीला नकार देण्याची छाती वडील करणार नाहींत हें मल्लिकेला माहीत होतें. म्हणून ती म्हणाली— "जो तुमचा जांवई होऊं शकतो तो माझा पति होऊं शकणार नाहीं का?" त्याचा अर्थ राजाला नीट कळला कीं नाहीं कोण जाणें. त्याला वाटलें कीं आपल्या मुलीनें आपला मान राखला. त्यानें वीरसिंह महाराजांच्या दूताला सांगितलें कीं, महाराजांनीं आमच्या मुलीसाठीं मागणी घालावी यांत महाराजांचा थोरपणा दिसून येतो. आमच्या घराण्याचें हें परम भाग्यच आम्ही मानतों. आज पासून बरोबर चवदाव्या दिवशीं चांगला मुहूर्त आहे. करितां महाराजांनीं साखरपुडा करावा.

साखरपुडा करावयास पद्मसिंह महाराजांनीं स्वतः जाण्याची गरज नव्हती. पण आपल्या लहरींत ते स्वतःच आपल्या लव्याजम्यासह आले. त्यांचे अंगरक्षक एकाहून एक पराक्रमी होते. त्यांत रूपनाथ नांवाचा एक तरुण सरदार होता. तो नांवाप्रमाणें खरोखरच मदनाचा पुतळाच होता.

कपिल देशाच्या राजानें वीरसिंह महाराजांच्या सत्कारार्थ एक मोठी मेजवानी दिली. मेजवानीला वीरसिंह महाराजांबरोबर त्यांचे अंगरक्षक हजर होते. अर्थातच ते त्यांच्याच पंगतीला बसले होते.

मल्लिका अंतःपुरांतून वीरसिंह महाराजांना व त्यांच्याबरोबरच्या अंगरक्षकांना पहात होती. तिची दृष्टी बराच वेळ रूपानाथावर खिळून राहिली. तिनें आपल्या एका सखीला विचारलें—"ही कसली मेजवानी आहे ग? हा राजा कोण आणि त्याच्याबरोबर आलेले हे सर्व लोक कोण?"

ती सखी गालांतल्या गालांत हंसत म्हणाली—"वा ग वा! तुलाच माहीत नाहीं

तर मला तरी काय कळणार? तूंच जाऊन त्या वीरसिंह महाराजांना कां नाहीं विचारीत कीं ते कोणाचा साखरपुडा करायला आले आहेत?"

"साखरपुडा! अस्सं! कळलें! पण काय ग, हा थेरडा का माझ्याशीं लग्न करणार? हा तर बाबांच्याहून चार आठ वर्षांनीं मोठाच असेल! ह्यानें मुलाचें किंवा नातवाचें लग्न करायचा विचार केला असता तर शोभलें तरी असतें. पण स्वतःच बोहल्यावर उभा रहायला ह्याला लाज तरी कशी नाहीं वाटत?"

तिनें रात्री वीरसिंह महाराज व त्यांच्या बरोबर आलेल्या सर्व लोकांकडे कांहींतरी मादक पेय पाठविलें. फक्त रूपनाथाकडे पाठविलें नाहीं. तें पिऊन सर्व नशेच्या गुंगींत असतां तिनें आपल्या एका चतुर दासीला रूपनाथ याच्याकडे पाठविलें. ती येऊन रूपनाथाला म्हणाली—"आपल्याला राजकुमारीनें बोलाविलें आहे."

रूपनाथाला आश्चर्यच वाटलें. तो दासीबरोबर राजकुमारीच्या महालांत गेला. "काय आज्ञा आहे, राजकुमारी?" त्यानें विचारलें.

"उद्या परवां माझ्यावर एक मोठं संकट येणार आहे. तुझ्या राजाचें माझ्याशीं लग्न होणार आहे. हें माझ्या इच्छेविरुद्ध होत आहे. या संकटांतून तूंच माझें रक्षण केलें पाहिजेस. तूं माझें रक्षण केलेंस तर मी तुझ्या गळ्यांत स्वच्छेनें माळ घालीन." राजकुमारी म्हणाली.

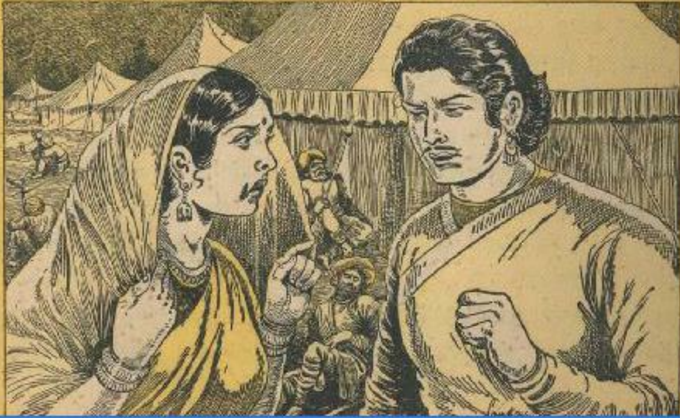
"मी महाराजांचें मीठ खाल्लें आहें. तुला मदत करणें शक्य नाहीं मला!" रूपनाथ म्हणाला.

"संकटांत सांपडलेल्या स्त्रीचें रक्षण करणें हें प्रत्येक पुरुषाचें कर्तव्य आहे असें नाहीं का तुला वाटत? तूं राजद्रोह कर असें नाहीं मी म्हणत. मला मदत कर एवढेंच मागतें आहे." मल्लिका म्हणाली.

"मग मी काय करूं म्हणतेस?" त्यानें विचारलें.

"आज रात्रीं आपण दोघें पळून जाऊं." ती म्हणाली.

"तसें करणें म्हणजे महाराजांच्या मर्जी-विरुद्ध करणें होईल. पण यांत तुला तरी फायदा काय? वीरसिंह महाराजांना व त्यांच्या बलाढ्य सैन्याला मी ओळखतों. आपण कोठें जरी गेलों तरी ते आपला

पिच्छा पुरवतील व कैदेंत छळ करून ठार करतील. त्यांची राणी कदाचित तूं होणार नाहींस, पण माझी बायको सुद्धां होणें अशक्य आहे." रूपनाथानें स्पष्ट सांगून टाकलें.

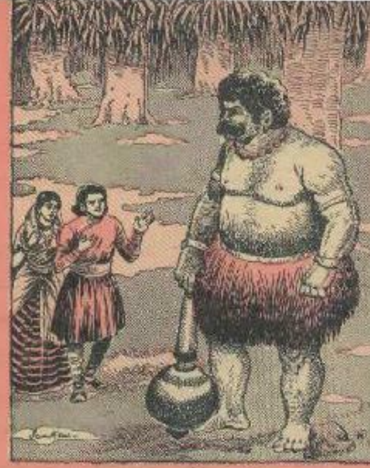
"मला मद्त करायला तूं तयार नाहींस हें कळलें मला. अंगांत इतकी शक्ति असूनहि तूं कापुरुष आहेस." मल्लिका म्हणाली.

"मी हें सर्व तुला एवढ्यासाठीं सांगितलें कीं तुला तें प्रथमच कळावें. माझी ना नाहीं. तूं तयार असशील तर मी तयार आहें. चला, जिवावर उदार होऊन निघूं या तर!" रूपनाथ म्हणाला. मल्लिकेच्या मनासारखें झालें. ती निघाली.

रूपनाथ म्हणाला होता त्यांत थोडी देखील अतिशयोक्ति नव्हती. दुसऱ्या दिवशीं रूपनाथ व मल्लिका दोघे पळून गेल्याची गोष्ट ऐकून वीरसिंहाला भयंकर राग आला व त्यानें रूपनाथाला जिवंत किंवा मृत धरून हजर करण्यास आपल्या सैन्यास हुकूम सोडला. तो स्वतः देखील त्याच्या शोधार्थ निघाला. रूपनाथ व मल्लिका यांना पूर्वींच त्याची कल्पना होती. म्हणून तीं रात्रीशिवाय कोठेंहि तास दीड तासापेक्षां जास्त राहालीं नाहींत. रात्रींसुद्धां अकल्पित स्थानींच विश्राम करीत. शिकारी पाठीस लागला असतां जशी एकाद्या जनावराची मनः स्थिति होते तशी त्यांची झाली होती. रानोमाळ हिंडत ते एका राक्षसाच्या रानांत येऊन पोंचले. त्या राक्षसाला एक वर होता. त्याच्या स्वतःच्या गदेशिवाय त्याचा वध दुसऱ्या कोणत्याहि शस्त्रानें होणें शक्य नव्हतें. ती गदा ज्याला लागेल तो देखील वांचणें शक्य नव्हतें. म्हणून त्या वनांत कोणी प्रवेश करीत नसे. वीरसिंह देखील त्या बाजूला शिकारीला येत असे, पण त्यानें त्या राक्षसाच्या रानांत कधीं प्रवेश केला नाहीं.

म्हणून रूपनाथानें तें रान सुरक्षित आहे असें समजून त्यांत प्रवेश केला. राक्षसाला माणसाचा वास आला. त्यानें त्यांना हुडकून काढलें. रूपनाथानें आश्रय देण्यास विनंती केली. राक्षसानें तें कबूल केलें, पण एका अटीवर. त्या रानांत एक मंत्रवलेलें जांभळाचें झाड होतें. त्या झाडाला कधीं हात लावतां कामा नये किंवा त्याचीं फळें पण तोडतां कामा नये. त्या झाडाच्या जांभळांत हें विशेष होतें कीं तीं फळें खाणाऱ्याला भूक तहान लागत नसे.

"मला त्या जांभळांची गरजच नाहीं. मी त्या झाडाला शिवणार देखील नाहीं." रूपनाथानें वचन दिलें व राक्षसाच्या परवानगीनें एक पर्णकुटी बांधून तींत दोघं राहूं लागलीं. त्यांच्या सर्व गरजा रानांत भागत असत. लाकूडफाटा, फळें, कंदमुळें व इतर पदार्थ त्यांना मिळत. म्हणून त्यांना आपल्या रानाच्या बाहेर कधीं जावें लागलें नाहीं. राक्षस देखील त्यांच्याकडे कधीं येत जात नसे. जांभळाच्या झाडाजवळच तो आपल्या घरांत रहात असे.

वीरसिंह आपलें सैन्य घेऊन राक्षसाच्या रानापर्यंत येऊन पोंचला. आंत शिरण्याची त्याची हिम्मत होईना. त्यानें तंबू व राहुट्या उभ्या करून तेथेंच तळ दिला. आपल्या अंगरक्षक सैनिकांना बोलावून तो म्हणाला—"कोणीहि या रानांत पाय देखील टाकण्याची गरज नाहीं. परंतु जर कोणी साहस करून रानांत जायला तयार झाला व रूपनाथाचें डोकें किंवा जांभळें घेऊन आला तर मी त्याला एक मोठी जहागीर देईन."

तें ऐकून दोघे सैनिक उभे राहाले. त्यांनीं विचार केला, जांभळाच्या झाडाला हात लावला नाहीं तर राक्षसाला राग येणार नाहीं. म्हणून आपण त्या बाजूला फिरकायचें देखील नाहीं.

रूपनाथ आंत गेला आहे यावरून आपल्याला देखील प्रवेश मिळेल. एकदां प्रवेश मिळाला कीं रूपनाथाचा शिरच्छेद करून आणणें तेवढें कठीण नाहीं.

परंतु त्यांना यश आलें नाहीं. रूपनाथानें दोघांचा मल्ल युद्धांत व द्वंद्व युद्धांत पराभव करून त्यांना कैद केलें. त्या दोघांनीं रूपनाथाजवळ क्षमा मागितली व म्हणाले कीं, महाराजांनीं तुझें डोकें किंवा जांभळाचीं फळें या पैकीं एक आणून देणाराला मोठी जहागीर देण्याचें वचन दिलें आहे. त्या लोभानें आम्ही आलों.

मल्लिकेनें तें ऐकलें आणि रूपनाथाला विचारलें–"जांभळांसाठीं जहागीर? म्हणजे त्या जांभळांत कांहीं तरी विशेष असलें पाहिजे!"

रूपनाथानें त्या जांभळाच्या झाडाचा महिमा, त्यानें लोकांकडून जसा ऐकला होता तसा, मल्लिकेला सांगितला.

तो ऐकून मल्लिका म्हणाली–"तर मग मला तीं जांभळें खाऊन पाहिलेंच पाहिजे! आणून दे!"

"अग हो! पण राक्षसाला मी वचन दिलें आहे कीं, मी त्या झाडाला हात देखील लावणार नाहीं!" रूपनाथ म्हणाला.

"तें कांहीं नाहीं! मला तीं फळें चाखायचीं आहेत." मल्लिकेनें हट्ट धरला.

रूपनाथ अगदीं नाइलाज होऊन राक्षसाकडे गेला.

"काय रे! आतां कशाला आला आहेस?" राक्षसानें विचारलें.

"माझी बायको चार जांभळें तोडून घेऊन या म्हणून हट्ट धरून बसली आहे. पण मी वचन दिल्याप्रमाणें झाडाला हात लावणार नाहीं. तूंच चार जांभळें तोडून दे!" रूपनाथ म्हणाला.

तें ऐकुन राक्षसाला राग आला–"दुष्टा! पहिल्यानें टेकायला जागा मागितलीस, आतां तुझी नजर जांभळावर देखील जाऊं लागली वाटतें!" त्यानें रागाच्या भरांत आपली गदा रूपनाथावर फेंकली.

पण रूपनाथानें तो वार चुकवला. गदा जमिनींत जाऊन रुतून बसली. रूपनाथानें जोरानें लाथ मारून ती गदा हलवून बाहेर काढली व राक्षसाला मारली. राक्षस तत्काल जमिनीवर पडून ठार झाला. रूपनाथानें जांभळाचीं फळें तोडून घेतलीं व घरीं परत आला.

मल्लिकेला फळें पाहून आनंद झाला. म्हणाली—"मला माहीत होतें राक्षस देईल म्हणून!" रूपनाथानें राक्षसाचा वध केल्याची गोष्ट तिला सांगितली नाहीं.

त्या दोघां सैनिकांनीं तें सर्व ऐकलें व म्हणाले—"आम्हांला जांभळें दे! आम्ही निघून जाऊं! आम्हांला तर जहागीर हवी आहे. तुझा वध करून काय मिळणार आहे!"

रूपनाथानें त्यांना थोडीशीं जांभळें दिलीं व सोडून दिलें.

फळें खाऊन वीरसिंहाला आनंद झाला व त्यांचा महिमापण कळला. जांभळें मिळालीं त्यावरून त्यानें अनुमान लावलें कीं, राक्षस मेल्याशिवाय जांभळें मिळणें शक्य नाहीं. म्हणून त्यानें राक्षसाच्या वनांत कूच करण्या-साठीं सैन्याला आज्ञा केली. म्हणाला—"आतां आपल्याला भिण्याचें कारण नाहीं. रूपनाथाला पकडणें अवघड नाहीं. चला!"

रूपनाथाला वीरसिंह येत असल्याचा सुगावा लागतांच तो मल्लिकेला घेऊन जांभ-ळाच्या झाडावर दाट पानांच्या आड एका जागीं चढून बसला.

राजाच्या सैनिकांनीं सारें रान पालथें घातलें, पण रूपनाथाचा शोध लागला नाहीं. शेवटीं ते त्या जांभळाच्या झाडाजवळ येऊन पोंचले. राजानें तेथेंच पडाव करायचें ठरविलें व तंबू उभे करायला सांगितलें. तो स्वतः जांभळाच्या झाडाखालीं आपल्या एका अंगरक्षकांबरोबर बुद्धिबळें खेळायला बसला.

झाडावर बसून रूपनाथ खेळ पहात होता. त्यानें झाडावरून ऐन रंगांत खेळ आल्यावर एक जांभूळ एका मोहऱ्यावर टाकलें. त्यामुळें राजा हारला.

अशा तऱ्हेनें तीनदां राजा हारला. प्रत्येक वेळीं रूपनाथानेंच जांभूळ टाकलें होतें.

फक्त रूपनाथानेंच राजाला बुद्धिबळांत कित्येक वेळां हारवलें होतें. जांभळें तीनदां पडल्यावर राजाला संशय आला, कदाचित रूपनाथच वर बसून जांभूळ टाकीत असेल. त्यानें एका तरुणाला झाडावर चढून रूपनाथाला खालीं ढकलायला सांगितलें.

तो तरुण झाडावर चढला. रूपनाथानें त्याला वर चढूं दिलें. तो जवळ आल्याबरोबर जोरानें लाथ मारून त्यानें त्याला खालीं पाडलें. परंतु जांभळाच्या झाडाचा महिमा असा होता कीं, खालीं पडलेला मनुष्य रूपनाथा-सारखा दिसूं लागला. राजानें लगेच त्याला ठार केलें. पण मरून खालीं पडल्यावर राजाला कळलें कीं, तो रूपनाथ नसून रूपनाथाला खालीं पाडायला ज्याला सांगितलें होतें तो सैनिक होता. त्यानें आणखी एका तरुणाला झाडावर चढून जायला सांगितलें. त्याला देखील रूपनाथानें लाथ मारून खालीं पाडलें. तो देखील रूपनाथासारखाच राजाला वाटला. राजानें त्याला देखील ठार केलें. पण तो रूपनाथ नसून आपल्याच पैकीं एक जण आहे हें कळल्यावर कोणीहि झाडावर चढायला तयार होईना. सर्व म्हणाले—"आतां ही मनुष्यांची शिकार बंद करावी. आम्ही

आजपर्यंत तुमच्या लहरीखातर पुष्कळ कष्ट सहन केले. पण यापुढें मात्र आपल्या आज्ञेचें पालन करायला आम्ही तयार नाहीं. राजकुमारीनें रूपनाथावर प्रेम केलें तर त्यांत कांहीं गैर आम्हांला वाटत नाहीं. त्याच्याशीं वैर सोडून आपण त्याच्याशीं सख्य करून घ्यावें असा आमचा सल्ला आहे. आपण चार जांभळांसाठीं जहागीर द्यायला तयार झालांत. तीं जांभळें तरी रूपनाथानेंच दिलीं होतीं. त्यानेंच राक्षसाला ठार केलें."

सर्व अंगरक्षक व त्याचे विश्वस्त सरदारच विरुद्ध बोलूं लागल्यावर रूपनाथाला क्षमा करायला राजा तयार झाला. राजानें त्याला खालीं उतरायला सांगून मल्लिकेशीं त्याचें लग्न करून दिलें व त्याला एक जहागीर देऊन त्याचा सन्मान केला.

वेताळानें येथवर गोष्ट सांगून विचारलें— "राजा! रूपनाथ राजभक्त होता, बुद्धिमान होता व शूर पण होता. एका स्त्रीच्या नादाला लागून त्यानें स्वतःचा जीव धोक्यांत कां टाकला? तिच्याशीं लग्न करण्याची पण त्याला इच्छा नव्हती. मग तिच्याबरोबर पळून जाण्याची तरी काय गरज होती? ह्या प्रश्नांचीं उत्तरें माहीत असून तूं दिलीं नाहींस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर आदळतील."

विक्रमार्क म्हणाला—"पाण्यांत बुडणाऱ्याला वांचविणाऱ्याचे कपडे भिजणारच. असहाय मल्लिकेला मदत द्यायला तो कबूल झाल्यावर तिच्यावर येणाऱ्या संकटांचा वांटा पण त्याच्या पदरीं आल्याशिवाय कसा राहील? म्हणून रूपनाथाला सर्व कष्ट सहन करावे लागले."

राजाचें मौन अशा प्रकारें भंग होतांच वेताळ प्रेताबरोबर नाहींसा झाला व झाडावर जाऊन फांदीला लोंबकळूं लागला. (कल्पित)

सुळावरची पोळी

भीमू चोरांच्या टोळींत सामील झाला. भीमूच्या पराक्रमाची कल्पना चोरांना नव्हती. पण त्यांना हें कळायला वेळ लागला नाहीं कीं, त्याच्या अंगांत राक्षसी पराक्रम असला तरी अकलेच्या नांवानें तो शून्यच आहे.

एकदां चोर भीमूला बरोबर घेऊन एका श्रीमंताच्या घरीं चोरीला गेले. त्यांनीं भिंतीला भोंक पाडलें व आंत शिरले. त्यांनीं भीमूला पण आंत बोलाविलें व सर्व वस्तू दाखवून त्याला म्हणाले—"ज्या वस्तू वजनी असतील त्या तूं उचलून आम्हांला बाहेर दे. आम्ही बाहेरून घेत जाऊं."

भीमूनें मुंडी हलवून सर्व समजल्यासारखें दाखविलें. तो प्रत्येक वस्तु उचलून पाहूं लागला, सर्वांत जड काय आहे. तेवढ्यांत त्याला उखळाचा दगड व वरवंटा दिसला. त्याला वाटलें, चोर दाखवायला विसरले असतील. म्हणून त्यानें उखळ उचलून न्यायचें ठरविलें. त्यानें तें जागचें हलवलें पण उचलतां येईना. कोणी हात लावून खांद्यावर दिलें तर नेणें सोपें जाईल असा विचार करून सैंपाकघरांत सैंपाकी झोंपलेला होता त्याला जागें केलें व म्हणाला—"जरा इकडे ये! येऊन हें उखळ डोक्यावर ठेवायला हात दे."

सैंपाक्यानें उठून विचारलें—"कोण रे तूं मला जागा करून उठवायला? उखळ उचलून तुझ्या डोक्यावर उचलून ठेवूं होय मी?"

"मग त्यांत काय झालें? मला एकट्यानें तें उचलत नाहीं म्हणून जरा हात लावायला सांगितलें. चोरांनीं हें मला घेऊन यायला सांगितलें नव्हतें. मीच घेऊन जात आहें. त्यांनीं दाखविलेल्या वस्तू हलक्या आहेत.

त्या उचलून घ्यायला तूं नाहीं आलास तरी चालेल." भीमू म्हणाला.

सैंपाकी जोरानें ओरडला—"चोर! चोर!!" घरांतले लोक जागे झाले. त्यांनीं भीमूला धरलें. जागाजाग झालेली पाहून सर्व चोर पळून गेले.

त्या घरच्या लोकांनीं भीमूच्या बुद्धीचा पराक्रम पाहिला व थक होऊन त्याला सोडून दिलें. तो आपल्या चोर मित्रमंडळींच्या शोधार्थ निघून गेला.

टोळी राहण्याच्या जागीं पोंचल्यावर चोरांच्या सरदारानें भीमूचा कान पिळवटून त्याचें थोबाड लाल केलें व म्हणाला—"बैलोबा, तुझ्यामुळें काल सर्वांचा घात होणार होता." भीमूनें क्षमा मागितली आणि अशी चूक पुन्हां करणार नाहीं, म्हणून वचन दिलें.

दुसऱ्या दिवशीं चोर एका जमीनदाराच्या घरीं चोरी करायला गेले. भीमूला पण त्यांनीं बरोबर नेलें.

या खेपेस भिंतीला भोंक पाडून भीमूला आंत पाठवून म्हणाले—"उखळाजवळ जाऊं नकोस. ही वाळू घेऊन जा. वर जाऊन ही वाळू टाकीत जा. वाळू पडल्यावर ज्या वस्तुचा "घस घस" असा आवाज होईल ती उचलून घेऊन ये."

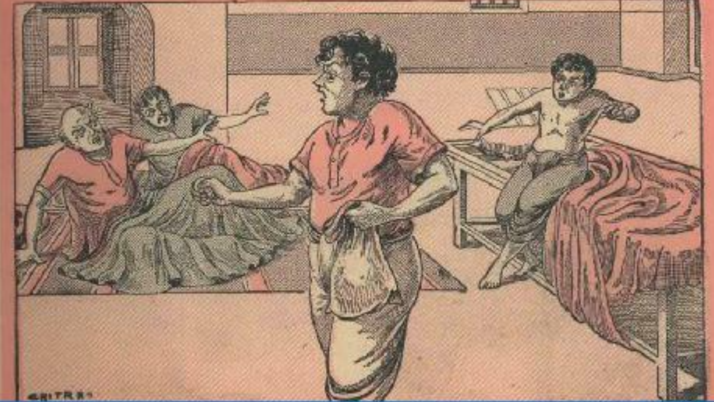
भीमू वाळूची पिशवी घेऊन आंत शिरला. घरभर हिंडला. लोक घोरत पडले होते. त्यानें विचार केला, चोरांनीं सांगितल्याप्रमाणें मी वाळू फेंकीत गेलों तर ती ह्या लोकांच्या तोंडांत व अंगावर पडेल. तें बरोबर होणार नाहीं. म्हणून तो ओरडून म्हणाला—"मी वाळू फेकणार आहें. सावध व्हा! तोंडें बंद करा. नाहींतर तोंडांत वाळू पडेल! तोंडावर पांघरूण घेऊन झोंपा!"

त्याचा आवाज ऐकून सर्व उठून बसले. जागाजाग झालेली पाहून चोर पळून गेले.

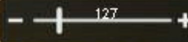
ह्या खेपेस चोरांनीं भीमूची खूप हजेरी घेतली. पुन्हां तो पायां पडला व गयावया करूं लागला. "पुन्हां असें कांहीं केलेंस तर तुझें डोकेंच उडवूं, सांगून ठेवतों!" चोरांचा सरदार म्हणाला.

दोन तीन दिवसांनीं चोरांनीं राजवाड्यांतच चोरी करायचें ठरविलें. धान्याचीं कोठारें, खजीना, अमूल्य वस्तू व दाग दागिन्यांची खोली अशा निरनिराळ्या खोल्या व दालनें होतीं. त्यांनीं एकेक खोलीवर एकेक चोराला नेमलें. ह्या खेपेस त्यांनीं भीमूला बाहेर ठेवलें व कांहीं धोका असेल

तर हें शिंग ठेवून घे. ह्याचा उपयोग कर वरं का ? असें बजावून ठेवलें.

चोर आंत गेल्यावर भीमू बाहेर एकटा बराच वेळ उभा राहिला. "कांहीं धोका विका दिसत नाहीं. असा विचार करून तो देखील आंत शिरला.

आंत पाय ठेवतांच त्याला गोठा दिसला. त्यांत एक चोर प्रथमच घुसला होता. त्यानें एक गाय सोडली होती. ती गाय मारकी होती. ती त्या चोराला शिगानें मारूं लागलेली पाहून भीमूला वाटलें, ही धोक्याची सूचना आहे. त्यांत तो चोर गाईला म्हणाला– "थांब तुझें शिंग उपटून वाजवितों." भीमूनें लगेच आपलें शिंग घेतलें व जोरानें वाजविलें.

आवाज ऐकून राजाचे शिपाई जागे झाले. चोरांनीं पण शिंगाचा आवाज ऐकला. पण आवाज बाहेरून न येतां आंतूनच आलेला पाहून ते चकित झाले. काय करावें त्यांना सुचेना. ते जागच्या जागीं उभे राहाले. शिपायांनीं येऊन त्यांना धरून त्यांच्या मुसक्या बांधल्या.

सर्व चोरांना राजासमोर हजर करण्यांत आलें. त्यांना जन्मठेपेची शिक्षा झाली. भीमूला साक्ष द्यावी लागली. त्यानें चोर कोठें राहतात वगैरे शिपायांना दाखविलें होतें. त्याच्यामुळेंच राजवाड्याचें रक्षण झालें व चोरांचा धुमाकूळ बंद होऊं शकला असा विचार करून राजानें त्याला पांचशे रुपये बक्षिस दिले. नंतर राजदरबारीं प्रवेश मिळण्यास खूण म्हणून एक अंगठी पण बक्षिस दिली. भीमूला तें बक्षिस मिळाल्याचा आनंद किंवा दुःख कांहींच झालें नाहीं. कारण त्याला अंगठीचें महत्व कळलेंच नाहीं व पांचशें रुपये ही मोठी रकम कीं लहान हें देखील कळलें नाहीं.

बक्षिस घेऊन भीमू घरीं निघाला.

खलीफाची संपत्ति

खलीफा हरून अल रशीद यांच्या नातवाचे नातू अल मुतसिद बिल्ला सहावे खलीफा म्हणून गादीवर बसले तेव्हां बगदाद येथें घडलेली ही गोष्ट आहे.

एकदां खलीफा वेश पालटून आपले अंतरंग मित्र हमदून याच्या बरोबर नगराची हालहवाल पहात होते. ते एका संगमरमरी दगडावर बसून थोडी विश्रांती घेत होते. तें एक उद्यान होतें. उद्यानाच्या मधोमध एक सुंदर इमारत होती. ती अस्पष्ट दिसत होती. खलीफा रत्नपारखी होते. त्यांनीं तें उद्यान, त्यांतलीं फुलझाडें व त्यांची मांडणी पाहून ह्या महालांत राहणारा जो कोणी असेल, हुशार असावा हें ओळखलें.

इतक्यांत त्या महालांत काम करणाऱ्या दोघां मुलांना बोलत बाहेर येत असलेले त्यांनीं पाहिलें. दोघे आड उभे राहाले.

"आज मालकाला जेवणांत मजा नाहीं वाटणार. कारण आज त्यांच्या बरोबर जेवायला कोणी अतिथी पाहुणा नाहीं !" एक नोकर म्हणाला.

"कोणी उद्यान पहायला म्हणून आंत आला तर बरें होईल." दुसरा म्हणाला.

तें ऐकून खलीफा हमदूनला म्हणाले– "ऐकलेंस हमदून! पाहुणा आला नाहीं म्हणून दुःखी होणारा हा कोणी तरी विक्षिप्त मनुष्य दिसतो आहे."

"मला वाटतें अशा माणसाची ओळख करून घ्यावी." हमदून म्हणाला. समोर येऊन हमदून म्हणाला–" हें पहा बाळांनो ! आम्ही दोघे परदेशी आलों आहों. एक दिवस राहणार आहों. जाऊन विचारून ये."

मुलांना परमानंद झाला. दोघे धांवतच मालकाकडे गेले. थोड्या वेळानें स्वतः मालक

दोघां पाहुण्यांना आदरपूर्वक घरांत बोलावून घेऊन गेला. पंचपक्वान्नांचें जेवण वाढून त्यानें आतिथ्य सत्काराचें भाग्य दिल्याबद्दल आपल्या पाहुण्यांचे आभार मानले.

हमदून पाहुणचार पाहून इतका खूष झाला कीं तो यजमानाची प्रशंसा करूं लागला. परंतु खलीफांच्या चेहऱ्यावर आनंद तर दूरच, राग दिसला. त्याचा सत्कार व विनय ते पार विसरून गेले. त्यांनीं करड्या आवाजांत त्याला विचारलें–"कोण तूं?"

"लोक मला अबू अल हसन अली इब्न या नांवानें ओळखतात." तो म्हणाला.

"मी कोण, हें ओळखलेंस का?" खलीफांनीं त्या स्वरांत विचारलें.

"माफ करा. मी आपल्याला नाहीं ओळखलें. अतिथि पाहुणा हा अल्लाचा निरोप घेऊन येतो, असें मी आजवर मानीत आलों आहें." तो म्हणाला.

इतक्यांत हमदूननें खलीफाचा परिचय करून दिला. अहमदनें खलीफांचे पाय धरले व म्हणाला–"चुकून सेवकाच्या हातून कांहीं चूक झाली असेल तर मालकांनीं क्षमा करावी. आतिथ्य सत्कारांत कांहीं उणीव राहिली असेल कदाचित!"

"उणीव काय असणार तुझा आतिथ्य सत्कार शाही थाटाचा होता यांत शंका नाहीं." खलीफांच्या आवाजांत खोंच होती.

"तुझ्या घरांतल्या वस्तूंवर माझे आजोबा मला वल्लाह यांचें नांव आहे. तूं या वस्तू खजिन्यांतून चोरून आणल्यास याबद्दल तुला काय शिक्षा होऊं शकते, हें माहीत आहे का?" खलीफांनीं विचारलें.

तें ऐकून अहमदनें स्मित केलें. त्याच्या मनाला धीर आला. तो म्हणाला–"सांगतों, ती गोष्ट ऐकावी, मालक!" त्यानें गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

"माझे वडील एका सामान्य घराण्यांत जन्मले होते. तरी ते बगदादचे सर्वांत श्रीमंत व मातबर व्यापारी म्हणून प्रसिद्ध होते. मी त्यांचा वारस.

"एकदां मी दुकानांत बसलों होतों. दुकानांत एक अत्यंत रूपवती तरुणी आली. 'अबू अल हसन इब्न अहमदचें दुकान हेंच का?' तिनें विचारलें. तिचें रूप व लावण्य पाहून मी तिच्यावरच भाळलों. मीच दुकानाचा मालक अहमद आहें, हें कळल्यावर ती दुकानांत निस्संकोच येऊन बसली. मला तीनशें दीनार पाहिजे आहेत. आपण आपल्या मुनीमांना आज्ञा करा. माझ्या मुनीमानें माझ्या आज्ञेनें तीनशें दीनार दिले. तिनें ते घेतले व आभाराचा एक शब्द देखील बोलल्याशिवाय आली तशी लगबगीनें निघून गेली.

"हे तीनशे दीनार कोणाच्या नांवीं लिहून ठेवूं?" मुनीमानें विचारलें.

"मला तरी ती कोण आहे हें कोठें माहीत आहे?" मी म्हणालों.

आमचे मुनीम पळत पळत त्या तरुणीच्या मागें गेले व त्यांनीं तिला नांव विचारलें, तेव्हां रागानें त्या मुलीनें त्यांच्या तोंडांत

एक लगावली. बिचारे मुनीमजी 'अल्ला' 'अल्ला' म्हणत दुकानांत परत आले.

मी दिवसभर त्याच विषयीं विचार करीत बसलों होतों. दुसऱ्या दिवशीं ती पुन्हां दुकानांत आली. पहिल्या दिवशीं काय घडलें याची तिला जणुं कांहीं आठवणच नव्हती. आल्याबरोबर ती म्हणाली–"काल मी कांहीं बोलल्याशिवाय निघून गेलें."

"अल्लाची शपथ! माझ्या मनांत कधींच तो विचार आला नाहीं. हें दुकान तुझेंच आहे. यांतली प्रत्येक वस्तू तुझीच व मी पण तुझाच गुलाम आहें!" मी म्हणालों.

"हुं:! तर मग मला पांचशें दीनार द्या!" ती म्हणाली. मी पुन्हां पांचशे दीनार दिले. ते घेऊन पुन्हां कांहीं बोलल्याशिवाय ती निघून गेली.

त्यानंतर कांहीं दिवसांनीं ती पुन्हां दुकानांत आली. हिरे, मोती व मखमलीकडे बोट दाखविलें. मी त्या हिऱ्यामोत्यांबरोबर तें मखमली कापड तिला बांधून दिलें.

तीनदां फुकटाचा हा सौदा तिनें करून घेतल्यावर स्वस्थ बसणें मला बरोबर वाटलें नाहीं. मुनीमजींप्रमाणें आपलें थोबाड रंगवून घ्यायला तयार होऊन मी सुद्धां तिच्या पाठोपाठ गेलों. ती टाइग्रीस नदीकाठीं गेली. एका नावेंत बसून ती पलीकडे आपल्या आजोबांच्या (खलीफांच्या) महालांत पोंचली. तिला भेटणें किती कठीण आहे, ह्याची कल्पना मला तेव्हां आली.

मी घरीं येऊन आईला एका मुलीवर माझें मन गेल्याचें सांगितलें आणि म्हटलें ती खलीफांच्या घरची असली तरी तिच्याशीं निकाह करण्यासाठीं मी जिवाचें बरें वाईट करून घ्यायला तयार आहें.

"तुला वेडबीडतर नाहीं लागलें. तुझ्या रूपावर व वैभवावर एकीहून एक सुंदर मुली उड्या घेतील! तूं त्या मुलीचा नाद सोडून दे." आई म्हणाली.

"नशिबांत असेल तेंच होतें, आई! वर अल्ला मालक आहेच!" असें सांगून मी निघून गेलों.

एके दिवशीं मी आमच्या सराफीच्या दुकानांत बसलों होतों. तेव्हां आमच्या अडतीच्या दुकानांत बसणारा म्हातारा मुनीम आला. माझ्या वडिलांचा त्याच्या प्रामाणिकपणावर पूर्ण विश्वास होता. मला पाहून मी आजारी आहें कीं काय अशी शंका आली त्याला. मी थोडक्यांत त्याला सांगितलें, ह्या आजारावर हकीम वैद्याकडे औषध नाहीं, मुनीमजी! त्या चाणाक्ष मुनीमानें सर्व ओळखलें व कोण काय याची चवकशी करून म्हणाला–"घाबरण्याचें कारण नाहीं. खलीफांच्या घरचे कपडे शिवणारा शिंपी माझ्या ओळखीचा आहे. चार पैसे तळहातावर पडल्याबरोबर पोपटासारखी त्याची चरपट पंजरी सुरू होईल."

मी मुनीमजींबरोबर त्या शिंप्याच्या घरीं गेलों. मी आपल्या अंगरख्याचा खिसा धरून फाडून घेऊन गेलों होतों. टांका लावून द्यायला मी शिंप्याला सांगितलें. त्यानें

लगेच टांका लावून दिल्यावर मी त्याला दहा दीनार दिले. तो डोळे फाडफाडून माझ्याकडे पाहूं लागला आणि मिस्किल पणानें डोळे मिचकावीत स्मित करून म्हणाला—"कोणाच्या तरी प्रेमांत गुरफटलेली दिसते आहे स्वारी!"

मी म्हणालों—"या महालांतील एका मुलीनें माझें मन हिरावून नेलें आहे. तिचें नांव सुद्धां मला माहीत नाहीं." शिंपी म्हणाला—"ती मोती असणार! आणखी कोण? ती खलीफांसमोर गायला जाते."

त्याच वेळीं दुकानाकडे एक मुलगा येत असलेला दिसला. त्याच्याकडे पाहून शिंपी म्हणाला—"तो मोतीचाच छोकरा आहे!" त्या मुलानें दुकानांत खुंटीवर टांगलेला एक अंगरखा काढून विचारलें—"याची काय किंमत?" मी तो अंगरखा खुंटीवरून काढून त्या मुलाला देत म्हटलें—"हा घे! ह्याची किंमत शिंप्याला मिळाली आहे!"

तो मुलगा माझ्याकडे मार्मिक नजरेनें पाहून हंसला. मला एका बाजूला बोलावून त्यानें विचारलें—"आपण अबू अल हसन इब्न अहम्मदच ना?"

"तुला कसें कळलें?" मी विचारलें.

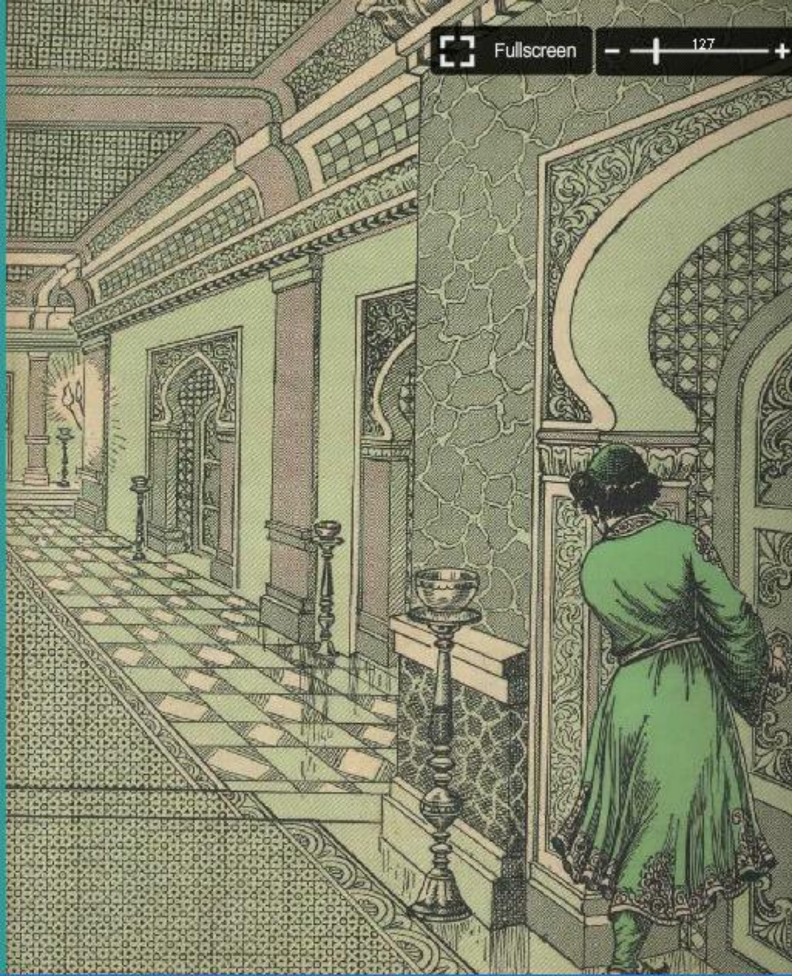
"कां नाहीं कळणार? आपलें नांव तर पन्नास वेळां तरी आमच्या मालकिणीच्या तोंडांतून निघत असेल." तो मुलगा म्हणाला.

माझें मनोगत कळल्यावर तो मला तेथेंच थांबायला सांगून निघून गेला. थोड्या वेळानें तो एक पिशवी घेऊन आला. खलीफांचें नांव लिहिलेला एक पोशाक त्या पिशवींत होता. दररोज रात्रीं खलीफा तो पोशाक करून आपल्या अंतःपुरांत जात असत. तो मुलगा म्हणाला—"तुम्ही हा पोशाख करून रात्रीं सरळ आंत चला. तुम्हांला कोणी अटकाव करणार नाहीं. तुम्हांला निळ्या संगमरमरी चौखटीचा दरवाजा लागेल, तो उघडून आंत या. माझी मालकीण आपल्याला भेटेल." वाट वगैरे सर्व नीट समजावून सांगून तो निघून गेला.

मी विचार केला. तें साहसाचें काम होतें. त्याची मला संवय नव्हती. पण इतका दूर आलोंच आहें तर चार पावलें पुढें टाकायचा निश्चय मी मनाशीं केला. मी खलीफांचा पोशाख करून कस्तूरीचा डबा घेऊन निघालों. आंत शिरल्यावर असा चाललों कीं जणुं कांहीं रोजची पायाखालची वाटच. मुलानें सांगितल्याप्रमाणें अंतःपुरांतल्या प्रत्येक दरवाज्यासमोरच्या पात्रांत थोडी कस्तूरी टाकीत निळ्या संगमरमरी चौखटीच्या दरवाज्याजवळ आलों. मी दरवाजा उघडणार तेवढ्यांत कोणीतरी पाठीमागून येत असल्याचा भास झाला. वळून पाहिलें तर मशालींचा उजेड. खलीफा स्वतः येत होते.

आतां मागें पाऊल टाकणें अशक्य होतें. जिवावर उदार होऊन मी समोर दिसलें तें दार उघडलें व घाई घाईनें एका मागून एक दरवाजा उघडीत गेलों. सुदैवानें शेवटचा दरवाजा उघडला. मी आंत शिरलों. मला

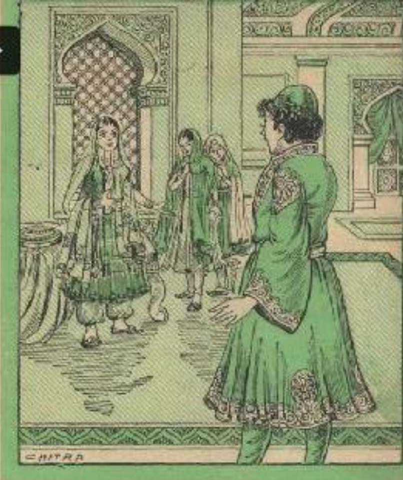

पाहतांच आंतली तरुणी उठून उभी राहाली. तिच्याबरोबर एक दोन दासी होत्या.

ती ओरडली असती तर मी तेथेंच घेरी येऊन पडलों असतों. मला सुळावर तरी चढविण्यांत आलें असतें नाहींतर माझा शिरच्छेद झाला असता. त्या मुलाचें ऐकून मी विनाकारण या मोहांत पडलों असें मला वाटलें. मी आत्मग्लानीनें खालीं डोकें करून उभा राहालों. पण तेवढ्या अवधींत एकदां निरखून त्या तरुणीला पाहून घेतलें.

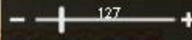
तोंडावर बारीक बुरखा होता. त्यांतून आवाज ऐकूं आला—"अबू अल हसन का? यावें यावें! माझी बहीण नेहमीं आपल्या विषयीं सांगत असते. तिनें तुमची चांगलीच परीक्षा घेतली तर! सुदैवानें तुम्ही माझ्याच महालांत प्रवेश केलात. दुसऱ्या महालांत गेला असतां तर तुमचें आयुष्य आजच संपुष्टांत आलें असतें. आतां घाबरण्याचें कारण नाहीं. मी आपल्याला मदत करीन. पण प्रथम मला हें सांगा, मोतीशीं तुम्हांला काय कर्तव्य आहे?"

"मी खोटें सांगत नाहीं. तिला फक्त एकदां पाहूं शकलों तर मी तें आपलें अहो भाग्य समजेन!" अहमद म्हणाला.

ती एका दासीला म्हणाली—"जाऊन, मोतीला जरा मी बोलावलें आहे म्हणून सांग."

मोती आली व मला पाहून थोडी देखील चपापली किंवा भ्याली नाहीं. ती हंसत पुढें आली. त्याच वेळीं बाहेरचा दरवाजा उघडल्याचा आवाज झाला. दोघी बहिणींनीं मला एका पेटींत शिरून बसायला सांगितलें. थोड्या वेळानें स्वतः खलीफा आंत आले. ते म्हणाले—"अस्सं! तर मग दोघी बहिणी एकाच जागीं भेटल्या म्हणावयाच्या! मोती, दोन दिवस झाले,

कोठें होतीस, दिसली नाहींस ! तुझें गाणें ऐकून पुष्कळ दिवस झाले. एक गाणें म्हण बघूं !"

मोती त्या दिवशीं खूप खूष होती. त्या दिवशीं तिनें पुष्कळ गाणीं म्हणून खलीफांना खूष केलें. खलीफांनीं तिच्या गोड कंठाची प्रशंसा करीत म्हटलें—"बुल-बुलानें तुझाच आवाज चोरून घेतला आहे कीं काय याची मला शंका वाटते. माग काय वाटेल तें मागून घे ! पाहिजे तर मी आपलें अर्धें राज्य देखील देईन."

ती म्हणाली—"मालक ! माझ्यावर व माझ्या बहिणीवर आपली मेहरबानी असावी एवढेंच मागतें. आणखी कांहीं नको मला."

"मी देणार आहें. काहींतरी मागून घे मोती ! मी तुझ्या गाण्यावर इतका खूप आहें !" खलीफा म्हणाले.

"तसेंच असेल तर मला दास्य मुक्त करावें व या खोलींतलें सर्व कांहीं मला द्यावें." मोती म्हणाली.

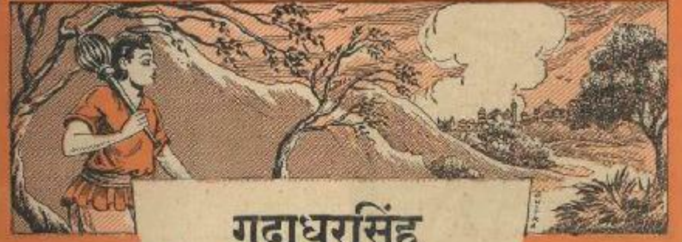
"दिलें !" खलीफा म्हणाले.

खलीफा निघून गेले. मोतीनें नोकरांना बोलावून त्या खोलींतलें सर्व सामान बाहेर काढवलें व त्या पेटी समवेत मला व सामान माझ्या घरीं पोंचते केलें. त्याच दिवशीं मोतीशीं माझा विवाह झाला हें सांगण्याची गरजच नाहीं.

आपल्या आजोबांच्या नांवाच्या वस्तू माझ्या घरीं कशा आल्या त्याची हकीकत अशी आहे. मी सर्व कांहीं खरें तें सांगितलें आहे. यांत लपवालपव केलेली नाहीं."

ऐकून खलीफा मुतसिद बिला खूष झाले व त्यांनीं अहमदवर लागणारे सर्व कर माफ केले व त्याला आपला एक मित्र म्हणून त्याचा आदर करूं लागले.

गदाधरसिंह

एका गांवीं एक शेतकरी रहात असे. त्याला एक मुलगा होता. त्याचें नांव त्यानें दगडू ठेवलें होतें. त्याचें अंग खरो-खरींच दगडासारखं टणक होतें. त्याच्या शक्तीची किंवा शौर्याची कोणाला कल्पना नव्हती. एकदां त्याच्या बापानें शेतांतल्या मजुरांना प्यायला देण्यासाठीं घरून पेज तयार करून घेऊन यायला त्याला घरीं पाठविलें. दगडू घरीं गेला व आईकडून पेज तयार करवून ती एका मडक्यांत घालून शेतावर निघाला. परंतु त्याला ठेंच लागली व डोक्यावरचें मडकें जमिनीवर पडून फुटलें. त्या दिवशीं बिचाऱ्या मजुरांना प्यायला पेज मिळाली नाहीं.

बापानें दगडूला खूप झाडलें व म्हणाला—"तूं चालता हो माझ्या घरून. फुकटाच्या भाकऱ्या तुला खायला घालायला माझ्याकडे नाहींत."

दगडू म्हणाला—"बाबा ! मी जातों, पण मला एक गदा करून द्या. मला आणखी कांहीं एक नको !"

शेतकरी लोहाराकडे गेला व त्याच्याकडून अर्ध्या मणाची एक गदा करून घेतली. दगडूनें ती एकदां फिरवून पाहिली. तिचे दोन तुकडे होऊन पडले. म्हणून लोहारानें एका मणाची गदा केली. ती त्यानें दोनदां फिरवल्यावर तिचे दोन तुकडे झाले. म्हणून लोहारानें दोन मणाची गदा केली. ती मोडली नाहीं, पण तीनदां फिरवल्या वर वांकली. दगडूनें ती आपल्या मांडीवर वांकवून सरळ केली "ठीक आहे ! मला ही पुरे !" ती गदा घेऊन दगडू नोकरीच्या शोधार्थ निघाला. तो एका जहागीरदाराकडे गेला.

"तूं काय काम करणार रे ?" जहा-गीरदारानें विचारलें.

सौ. शांता कदम

"गुराख्याचें एकच एक काम मला येत आहे." दगडू म्हणाला.

"मला सुद्धां एका गुराख्याची गरज आहे. काय पगार घेणार?" जहागीरदारानें विचारलें.

"दोन वेळचें खायला व वर्षाचे शंभर रुपये पगार!" दगडू म्हणाला.

"तुझा पगार थोडा जास्तच आहे. पण एका अटीवर कबूल करतों. राझी एक गाय देखील नाहींशी होता कामा नये! एक गाय जरी नाहींशी झाली तरी तुझे शंभर रुपये कापून घेईन." जहागीरदार म्हणाला.

"सगळ्या गाई सुरक्षित घरीं पोंचत्या करणें माझ्याकडे लागलें." दगडू म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशीं तो गाई घेऊन रानांत चरायला घेऊन गेला. गदा बरोबर होतीच. गाई चरूं लागल्यावर तो काटक्या गोळा करूं लागला.

इतक्यांत जमीन हादरल्यासारखी दगडूला भासली. वळून पाहतो तों एक राक्षस. त्यानें दगडूला विचारलें-"कोण रे तूं? नवा दिसतोस!"

दगडू म्हणाला-"बाबा रे! मला सोड. तुला खायला गाय हवी असेल तर एक सोडून दहा घेऊन जा. पण मला सोड. पायां पडतों."

राक्षसानें पहिल्यानेंच एका गाईचे पाय बांधून ठेवले होते. तो दगडूला म्हणाला-"ही पहा गाय! जरा हात लाव मी खांद्या-वर उचलून घेतों."

"हो पण तुझ्या खांद्यापर्यंत माझा हात कसा पोंचणार? तूं खालीं वांक. मी गाईला हात लावून खांद्यावर ठेवायला मदत करतों." दगडू म्हणाला.

राक्षस गाईला खांद्यावर घेण्यासाठीं खालीं वांकला. त्याबरोबर दगडूनें आपली गदा त्याच्या टाळक्यांत घातली. राक्षस ठार होऊन जमिनीवर आदळला. दगडू त्याचें प्रेत फरपटत ओढून घेऊन गेला व त्याला नदींत ढकलून दिलें. नंतर तो गाई घेऊन घरीं परतला.

जहागीरदारानें गाई मोजून पाहिल्या. सर्व गाई सुरक्षित घरीं पोंचलेल्या पाहून त्याला आश्चर्यच वाटलें. त्यानें विचारलें-"काय रे, गाई कशा काय चरल्या?"

दगडू म्हणाला-"पोट भर मालक! पहा त्यांचीं पोटें तर पहा! नदीवर पाणी पिऊन देखील आल्या आहेत."

दुसऱ्या दिवशीं दगडू पुन्हां रानांत गाई चरायला घेऊन गेला. त्या दिवशीं दुसरा एक राक्षस आला. तो पहिल्या राक्षसाचा मोठा भाऊ असावा. त्याला देखील दगडूनें तीच युक्ती करून ठार केलें व त्याचें प्रेत नदींत टाकून संध्याकाळच्या सुमारास घरीं परतला. त्या दिवशीं जहागीरदार त्याला वाटेंत भेटला. त्यानें त्याला विचारलें-"काय रे, कांहीं विशेष? सर्व गाई आहेत बरोबर ना?" असें विचारून त्यानें स्वतः सर्व गाई मोजून पाहाल्या. सर्व गाई होत्या.

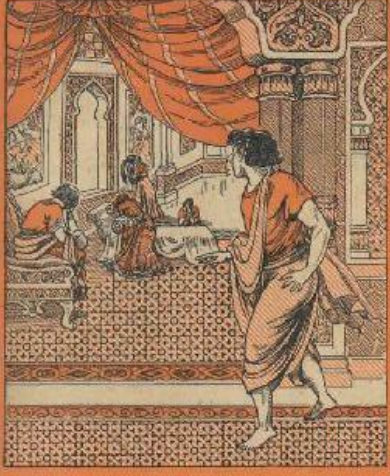

दगडू म्हणाला-"आज देखील गाई खूप चरल्या मालक. दुपारीं ऊन कडक होतें म्हणून वडाच्या सावलींत बसल्या होत्या. संध्याकाळीं नदीवर पाणी दाखवून त्यांना घेऊन आलों आहें."

"आणखी कांहीं झालें नाहीं म्हणतोस?" जहागीरदारानें विचारलें.

"काय होणार! कांहीं झालेलें मला तरी माहीत नाहीं मालक!" दगडू म्हणाला.

तिसऱ्या दिवशीं आणखी एक राक्षस आला. तो पहिल्या दोघांहून मोठा व

भयंकर होता. पण दगडूनें तीच युक्ती करून त्याला देखील वाटेला लावलें. रोज एकेका राक्षसाचा संहार करण्याचें काम ह्या मालकानें दिलें आहे असें वाटलें दगडूला.

चौथ्या दिवशीं तो गाईंना चरायला सोडून काटक्या गोळा करूं लागला तेव्हां त्याला वाटलें होतें तसा राक्षस आला नाहीं. पण त्यानें ज्या तीन राक्षसांना यमसदनास पाठविलें होतें त्यांची आई त्या दिवशीं आली. ती म्हणाली—"तूं माझ्या मुलांना एकेक करून ठार केलेंस!" असें सांगून ती दगडूला खायला धांवली. पण दगडूनें गदा फेंकून तिचे दोन्ही पाय मोडले. ती जमिनीवर आदळली व दगडूला शिव्या देत मोठमोठ्यानें रडूं लागली. म्हणाली—"आतां मला तरी कशाला जिवंत ठेवतोस. मलासुद्धां माझ्या मुलांना भेटायला कां नाहीं पाठवीत?"

"तुझे पाय दुखत असतील तर ते मी बरे करून देईन. पण तूं मला काय बक्षिस देशील?" दगडूनें विचारलें.

"माझे पाय दुखायचे थांबले तरी मला हिंडतां फिरतां येणार नाहीं. म्हणून तूं माझ्यावर उपकार कर व मला देखील ठार कर. या बद्दल माझ्या गुहेंत जें सोनें व चांदी आहे तें तूं घे." असें सांगून राक्षसिणीनें तिच्या गुहेची वाट दगडूला सांगितली.

दगडूनें त्या राक्षसिणीच्या इच्छेप्रमाणें तिला ठार करून तिचें प्रेत देखील नदींत फेंकून दिलें.

दगडू त्या दिवशीं नित्याप्रमाणें जहागीरदार वाटेंत भेटेल अशा समजुतीनें घरीं निघाला. पण तो न भेटलेला पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. तो घरीं पोंचला तेव्हां जहागीरदाराच्या घरची सर्व मंडळी रडत असलेलीं पाहून तो जास्तच चकित झाला.

त्या दिवशीं दुपारीं उत्तरेकडील गुहेंतला एक त्रिशिर नांवाचा राक्षस जहागीरदाराकडे येऊन म्हणाला—"सूर्यास्ताच्या आंत आपल्या मुलीला माझ्या गुहेंत पोंचती कर. नाहींतर मी तुम्हां सर्वांना खाऊन टाकीन." दगडू घरीं येण्यापूर्वींच सैपाकी जहागीरदाराच्या आज्ञेनें घरावरचें तें संकट टळावें म्हणून जहागीरदाराच्या मुलीला घेऊन गुहेकडे निघाला होता.

दगडूला तें सर्व कळलें. तो गदा घेऊन पाठोपाठ निघाला.

तो पोंचला तेव्हां गुहेच्या बाहेर जहागीरदाराची मुलगी एका दगडावर बसून रडत होती. सैपाकी तेथें नव्हता. तो कोठें तरी दगडाआड लपून बसला होता. दगडूला आलेला पाहून तिला थोडा धीर आला. कारण तो गदा घेऊन आला होता व सैपाक्यासारखा पळून गेला नव्हता. दगडू तिच्याजवळ येऊन उभा राहिला व म्हणाला—"तूं भिऊं नकोस! मी घेतों त्या त्रिशिराचा समाचार."

संध्याकाळ झाली. राक्षस गुहेंतून गुरगुरत बाहेर आला. तो काळोखांतून एकदम

उजेडांत आला म्हणून त्याचे डोळे दिपून गेले व आपोआप बंद झाले. दगडूनें त्या संधीचा फायदा घेऊन आपली गदा जोरानें फिरवून असा तडाखा दिला कीं तो राक्षस 'ओय ओय' करून ओरडत जमिनीवर आदळला व रक्त ओकून तेथल्या तेथें ठार झाला. गदा फेंकीत असतांना झोंक जाऊन दगडू तोंडघशी पडला. त्याच्या नाकाला लागलें व सर्व तोंड रक्तबंबाळ झालें. जहागीरदाराच्या मुलीनें आपला पदर फाडून त्याला पट्टी बांधली.

दगडू सरळ गोठ्याकडे गेला. त्या दिवशीं दोघांचा संहार केल्यानें त्याला विश्रांतीची गरज होती. सैंपाकी जहागीरदाराच्या मुलीला परत घरीं घेऊन आला. त्यानें आपल्या बहादुरीच्या फुशारक्या मारून राक्षसाचा वध केल्याचें सांगितलें, व म्हणाला—"तुम्ही सांगितल्याप्रमाणें राक्षसाला ठार केल्याबद्दल आपल्या मुलीशीं माझा विवाह करून द्या."

जहागीरदारानें वचन दिल्याप्रमाणें दुसऱ्या दिवशीं लग्नाची तयारी केली. पण मुलीनें घडलेली गोष्ट सांगून या भित्र्या भागूबाईशीं माझें लग्न करून देण्यापेक्षां त्या गुराख्याशीं करून द्या असें वडिलांना म्हणाली.

जहागीरदारानें दगडूला आदरपूर्वक बोलाविलें. दगडूनें नोकरीला लागल्यापासून राक्षसांचा वध कसा केला हें सांगितलें. नंतर त्यानें गुहेंतलें सोनें व चांदी जहागीरदाराला दाखविली.

जहागीरदारानें असल्या शूर बहाद्दराशीं आपल्या मुलीचें लग्न करून दिलें व त्याला घरजावई करून घेतलें. त्यानें दगडूला गदाधर सिंह हें नवीन नांव देऊन त्याचा सत्कार केला.

अयोध्याकांड

लक्ष्मणानें भावा-भावजयीचें बोलणें ऐकलें. तो नम्रपणें रामाला म्हणाला—"दादा! तूं रानांत जायचा पक्का निश्चय केला आहेस, तर मलासुद्धां बरोबर घेऊन चल."

रामाला तें बरोबर दिसलें नाहीं. तो म्हणाला—"तूं सुद्धां जर माझ्याबरोबर गेलास तर वृद्ध बाबा व आई यांची काळजी कोण वाहणार. तुला त्यांच्यासाठीं तरी अयोध्येला रहावेंच लागेल.

पण लक्ष्मण का तें कबूल करणार? तो म्हणाला —"मला हें कांहीं कळत नाहीं. ही जबाबदारी ज्याची त्यानें घ्यावी. मी अयोध्येला राहणार नाहीं. जिथें तूं तिथें अयोध्या!"

राम निरुत्तर झाला. त्यानें वशिष्ठ यांच्याकडे जाऊन दिव्य अस्त्रें, अक्षय भाता धनुष्य वगैरे मागून घेऊन यायला सांगितलें. लक्ष्मण त्याचे सखा-मित्र सर्वांचा निरोप घेऊन व वशिष्ठ मुनींकडून शस्त्रास्त्रें घेऊन आला.

नंतर रामानें वनयात्रेस निघण्यापूर्वी दानधर्म केला. वशिष्ठ मुनींचा मुलगा सुमंत्र व त्याची पत्नी यांना बोलावून सीतेकडून तिचीं रत्नें व आभूषणें, पलंग गाद्या-गिर्द्या यांचें दान करविलें व स्वतः शत्रुंजय नांवाचा आवडता हत्ती व अनेक हत्ती दान केले. अगस्त्य, कौशिक वगैरे ब्राह्मणवृंदाला, कौशल्येच्या सेवेस असलेल्या एका वृद्ध पुरोहिताला, दशरथ राजाच्या विश्वासपात्र

चित्ररथ नांवाच्या सारथ्याला व ब्रह्मचाऱ्यांना, असंख्य गाई, सोनें, चांदी, मणि माणिक्यें व वस्त्रें दान केलीं.

अयोध्येपासून जवळ रानांत त्रिपक नांवाचा एक वृद्ध ब्राह्मण रहात असे. त्याचें कुटुंब फार मोठें होतें. आपल्या या कुटुंबाचा भार त्याला कठीण वाटूं लागला होता. कंद-मुळें आणि फळें खाऊन तो मोठ्या कष्टानें रहात होता.

राम वनगमनास निघाल्याचें ऐकून तो रामाकडे आला व म्हणाला—"युवराज! मी गरीब आहें. माझें कुटुंब मोठें आहे. बायका-पोरें उपाशीं मरण्याची पाळी आली आहे. तूं दया केलीस तर कदाचित वांचतील!"

रामानें त्याच्या हातांत एक काठी दिली व म्हणाला—"ही काठी फेंका! ही जितक्या दूर जाऊन पडेल तितक्या अंतरावर जितक्या गाई मावतील तितक्या मी तुम्हांला देईन."

म्हाताऱ्या त्रिपकानें काठी फेंकली. ती सरयू नदीच्या पैल तिरावर जाऊन पडली. रामानें प्रणाम करून स्मित केलें व म्हणाला—"तुमच्या तपश्चर्येची शक्ती किती आहे हें पाहण्यासाठीं मी ती सूचना केली होती. मी शब्द दिल्याप्रमाणें तितक्या गाई देईनच व जास्त देखील देईन. आणखी कांहीं मागावयाचें असेल तर मागून घ्या!"

त्रिपकानें रामाला आशीर्वाद दिला व रामानें दिलेल्या गाई घेऊन तो आपल्या घरीं परत गेला. अशा प्रकारें दानधर्म करून राम, सीता व लक्ष्मणासह वडिलांचा निरोप घ्यायला निघाला.

त्या तिघांना पायीं चालत जात असलेले पाहून लोक गच्चींत व सज्जांत उभे राहून दशरथ व कैकेयी यांची निंदा करूं लागले.

ते म्हणत होते—"तो पहा राम, बायको-बरोबर व धाकट्या भावाबरोबर पायीं चालला आहे. या दशरथ राजाच्या मानेवर भूत बसलें आहे कीं काय म्हणावें कळत नाहीं. राजा किती दुष्ट व अत्याचारी झाला तरी निरपराध प्रजेला इतकी कडक शिक्षा देणार नाहीं; पण ह्यानें तर स्वतःच्या मुलालाच वनवास दिला आहे! चला, आपण सुद्धां जाऊं रानांत! असल्या राजाच्या राज्यांत कशाला रहा!"

प्रजेचे हे शब्द रामलक्ष्मणांच्या कानांवर पडत होते. परंतु रामानें तिकडे लक्ष दिलें नाहीं. त्यानें सुमंत्राकरवीं निरोप घ्यायला आलों आहें असें कळविल्यावर दशरथानें रामाला आंत बोलावून घेऊन यायला सांगितलें.

राम, लक्ष्मण व सीतेसह आल्यावर राजा दशरथ व अंतःपुरांतील स्त्रिया सर्व उठून उभे राहाले. दशरथ रामाला भेटायला म्हणून पुढें गेला. पण दुःखावेगानें भोंवळ येऊन खालीं पडला. रामानें त्याला हात देऊन पलंगावर बसविलें.

दशरथ राजाला शुद्ध आल्यावर राम म्हणाला—"महाराज, मी वनांत जात आहें, आपला आशीर्वाद घ्यायला आलों आहें. मी पुष्कळ समजावून सांगितलें, पण सीता व लक्ष्मण दोघांनीं हट्ट धरला आहे कीं मी त्यांनाबरोबर न्यावें. त्यांना सुद्धां परवानगी द्यावी."

दशरथ रामाला म्हणाला—"बाळा! मी कैकेयीला वर देण्याचें वचन देऊन फसलों. पण तूं माझी आज्ञा भंग करून राज्याभिषेक करून घ्यावा."

"महाराज! दिलेलें वचन मोडल्याचें व असत्याचरणाचें पाप करणें बरोबर होणार नाहीं. रानांत जायला मी तयार आहें. चौदा वर्षें रानांत राहून तुमची सेवा करण्यास मी पुन्हां परत येईन." राम म्हणाला.

"पण आजच गेलें पाहिजे असें कोठें आहे? आजचा दिवस रहा. उद्यां सकाळीं जायचें तर जा!" दशरथ म्हणाला.

"बाबा! तुमच्या आशीर्वादानें मला काय नाहीं मिळालें? व पुढें तरी काय मिळणार नाहीं? आशीर्वाद द्या. रानांत आम्हांला कष्ट वगैरे कांहीं होणार नाहीं. उलट दऱ्या-खोऱ्यांत निसर्गाचें सौंदर्य पहात आम्ही आनंदानें हिंडू फिरूं!" राम म्हणाला.

राम वनांत जाणार व दशरथ पुत्रविरहानें मरणार हें ओळखून सुमंत्राला अत्यंत राग आला. दांत ओठ चावून रागानें तो कैकेयीला म्हणाला—"दुष्टे! तुला प्राणापेक्षां जास्त मानत येणाऱ्या आपल्या पतीला दु:खी करून स्वत: त्याला मृत्युमुखांत ढकलीत आहेस, तुला लाज वाटत नाहीं का? या कुळाचा नाश करून तुला काय सुख मिळणार आहे हें तरी कळूं दे. राम सर्वांत मोठा आहे. तो युवराज आहे. तो राजा झाला तर तुझ्या पोटांत कां दुखावें? भरत गादीवर बसला तर, तुला काय वाटतें कोणी या अयोध्येंत राहील? अयोध्या ओसाड होऊन जाईल. शेवटीं तूं आपल्या आईचें नांव राखलेंस म्हणावयाचें. जशी आई तशी मुलगी! तुझे वडील अश्वपति यांना एका मुनींकडून एक मंत्रशक्ति प्राप्त होती. त्या शक्तीमुळें त्यांना पशुपक्ष्यांची भाषा कळूं लागली. एकदां अश्वपति पलंगावर झोंपला असतां जृंभ नांवाची मुंगी कांहींतरी बोलली व तें ऐकून अश्वपति हंसला. तुझ्या आईनें हंसण्याचें कारण विचारलें. पण तुझे वडील म्हणाले—"मी कारण सांगून टाकलें तर मला मरण येईल." तेव्हां तुझी आई हट्ट करून म्हणाली—"मला तें कांहीं माहीत नाहीं. तुम्ही मला पाहून हंसला नाहीं कशावरून? म्हणून मला कारण सांगितलेंच पाहिजे. तेव्हां

ज्या मुनींनीं ती मंत्र शक्ति दिली होती त्या मुनींकडे जाऊन तुझ्या वडिलांनीं विचारलें. मुनी म्हणाले, तुझ्या बायकोनें प्राण दिला तरी तूं हंसण्याचें कारण सांगूं नकोस. तेव्हां तुझ्या वडिलांनीं तुझ्या आईलाच निघून जायला सांगितलें. पुढें त्याला कधीं त्रास झाला नाहीं. तुझें हें काम तरी तसेंच आहे. राम वडिलांना सोडून वनांत गेला तर राज्या-वर केवढें मोठें संकट येईल, सांगता येईल का? म्हणून तू हा हट्ट सोडून दे व रामाचा राज्याभिषेक करायला कबूल हो!"

परंतु तें ऐकून कैकेयीला लाज तर नाहींच वाटली उलट तिला राग आला व ती तोंडाला आलें तें बोलली. म्हणून तिचा नाद सोडून सुमंत्र दशरथाकडे वळला. दशरथ म्हणाला—"बाबा रे! एकदां माणसाची बुद्धी फिरली कीं त्याबरोबर त्याची माणुसकीपण जाते. लाजलज्जा, दया, संकोच, प्रेम हे मानवोचित गुण नाहींसे होतात. तूं रामाबरोबर माझी चतुरंग सेना, दासदासी सर्वांना पाठव. रामाला राज्याभिषेक न झाल्याची जाणीव होतां कामा नये."

सुमंत्राच्या बोलण्याकडे कैकेयीनें दुर्लक्ष केलें होतें व तिला त्यांचा रागपण आला होता. त्यानंतर राजाचें तें बोलणें ऐकून ती म्हणाली—"मी सांगून ठेवतें, मला हें सर्व नाटक आवडत नाहीं. हें सर्व रानांत पाठवून तुम्ही सुद्धां रानांत जाल. मला तें खपणार नाहीं. भरताला असल्या राज्याची गरज नाहीं. तो गादीवर बसणार नाहीं. मी सांगून ठेवतें!"

राजा म्हणाला—"दुष्टे! तूं वर मागितलेस ते मी दिले. राम वनांत जायला तयार झाला. तूं भरताचा राज्याभिषेक कर आणि रहा सुखानें! मी रानांत जायचें नाहीं हा वर कां नाहीं मागून घेतलास? एकदां माझा

गळा दावून जीव घे! म्हणजे तुझ्या मनासारखें होईल."

कैकेयी त्याहून जास्त रागानें म्हणाली– वनांत जायचा अर्थ आहे, सर्व सोडून जाणें. जर चतुरंग सेना रामाबरोबर जाणार असेल व तुम्ही पण जाणार असाल तर? भरताला राज्य देण्याचें नुसतें सोंग कशाला? तुमचे पूर्वज सगर महाराज यांनीं आपला मुलगा असमंज याला रानांत पाठविलें तेव्हां बरोबर सैन्यपण पाठविलें होतें वाटतें?"

तें ऐकून सिद्धार्थ नांवाचा मंत्री म्हणाला– "त्या असमंजाची गोष्ट येथें कशाला सांगतां! तो दुष्ट होता. तो मुलांना उचलून नेत असे व सरयू नदींत फेंकून देत असे. मुलें बुडूं लागलीं कीं त्या राक्षसी आनंदांत तो हंसत असे. म्हणून प्रजेनें सगर राजाकडे तक्रार केली. प्रजेनें सांगितलें कीं तुम्ही असमंज याला तरी राज्याबाहेर काढा, नाहींतर आम्हांला राज्य सोडून जायला परवानगी द्या. म्हणून सगर राजानें आपल्या दुष्ट व समाजद्रोही मुलाला त्याच्या बायकोबरोबर सर्व नोकरांचाकरांसह राज्याबाहेर काढवलें. तो प्रजाद्रोही होता आणि राम प्रजाप्रिय आहे!"

परंतु तें सर्व पालथ्या घागरीवर पाणी पडल्यासारखें होतें. दशरथ म्हणाला–"तुझें हिताहित कळण्याची शक्ति तुझ्यांत उरली नाहीं. तूं काय वाटेल तें कर, मी रामाबरोबर वनांत जातों."

राम दूर उभा राहून सर्व ऐकत होता. तो म्हणाला–"बाबा! मी स्वतः सर्व सोडून जायला तयार असतां ही सेना कशाला माझ्याबरोबर? आम्हांला वल्कलवस्त्रें द्या. त्यांवर रानांत आमचें काम भागेल."

कैकेयीला लाजलज्जा उरलीच नव्हती. ती म्हणाली–"ही पहा घेऊन येतें वल्कल वस्त्रें!" आणि एका तबकांत आणून दिलीं.

राम लक्ष्मणांनीं वल्कल वस्त्रें परिधान केलीं. सीतेनें पण वल्कल वस्त्रें उचललीं. पण तीं कशी नेसायचीं तिला कळलें नाहीं. फक्त खांद्यावर ठेवून ती उभी राहाली. तेव्हां रामानें हंसत जवळ जाऊन तिच्या रेशमी साडीवरच ती गुंडाळून घ्यायला सांगितलें.

तें पाहून कौशल्या व सुमित्रा पुढें येऊन म्हणाल्या–"रामा! वडिलांच्या आज्ञेनें तूं रानांत निघालास हें कबूल! पण सीतेला बरोबर जायची काय गरज? तिला वनवास झेंपायचा नाहीं. तिला आमच्याजवळ ठेवून जा. तिच्याकडे पाहून तरी आम्ही चार दिवस जगूं!"

इतका वेळ वशिष्ठ मुनि कांहींच बोलले नव्हते. ते पुढें येऊन म्हणाले–"तूं आपल्या हातांनीं सीतेला वल्कल वस्त्रें देतेस? तुला जनाची नाहीं तर मनाची तरी कांहीं लाज आहे कीं नाहीं? सीतेला रानांत पाठविण्यास तुझा दुजोरा? तिला रानांत कां पाठवतेस?"

"रामाचा राज्याभिषेक करण्याची जी तयारी झाली आहे ती तयारी सीतेचा राज्याभिषेक करायला पुरी आहे, हें तुला कळलें नाहीं वाटतें? सीतेला या वल्कल वस्त्रांची जरूर नाहीं. एवढेंच नव्हें तिच्या-

बरोबर वाहनें, वस्त्रें आभूषणें दासदासी तिला जें हवें तें वनांत पाठवतां येईल.

"आणखी तुला वाटत असेल कीं तूं राज्य मिळवून दिलेंस म्हणून भरत तुझे गोडवे गाईल व आभार मानील. पण त्याचा स्वभाव मी ओळखतों. त्याला हें बिलकुल पसंत पडणार नाहीं. एकाच बापाचीं हीं मुलें परस्परांविरुद्ध कधीं उलटणार नाहींत." वशिष्ठ मुनि एवढें बोलून गप्प झाले.

दशरथानें पाहिलें कीं, राजवाड्यासमोर प्रजेची गर्दी जमा झाली आहे. त्यांनीं सीतेला जवळ बोलावून म्हटलें–"बाळे!

तूं का रानांत जाणार ? या वयांत मुनि पत्नींसारखीं वल्कल वस्त्रें धारण करून तुला कसें राहवेल मुली !" नंतर कैकेयीला म्हणाला–"नाहीं नाहीं ! सीता वल्कल वस्त्रें धारण करणार नाहीं."

राम वडिलांना म्हणाला–"बाबा, आतां मी येतों !" आणि पायां पडून निघाला. दशरथानें सुमंत्राला जवळ बोलावलें आणि म्हणाला–"मित्रा ! या सर्वांना रथांत बसवून गांवाबाहेर रानांत पोंचवून ये." आणि कोशाधिकाऱ्याला बोलावून म्हणाला–"सीतेला चौदा वर्षें पुरतील इतक्या साड्या व दागिने बरोबर दे !"

कौशल्या व सुमित्रा यांनीं सीतेला सर्व दागिने घातले व म्हणाल्या–"बाळ ! तुझा पति आज गरीब झाला आहे. त्याची काळजी घे." रामानें आपल्या वडिलांना व आईला नमस्कार केला. राम आईला म्हणाला–"आई ! तूं माझी किंवा सीतेची अगदीं काळजी करूं नकोस. चौदा वर्षें संपतांच मी परत येईन. तूं बाबांची मात्र काळजी घे. चौदा वर्षांचा काळ म्हणजे मोठा नाहीं. तो सुखांत जाईल."

लक्ष्मणानें पण आपल्या आईला, कौशल्येला व वडिलांना नमस्कार केला. सुमित्रा त्याला म्हणाली–"बाळ ! रामच आतां तुझा पिता व सीताच तुझी माता. त्यांची सेवा हाच तुझा या पुढचा धर्म आहे ! अरण्यच अयोध्या आहे."

तिघे बाहेर आले. सीतेला रामाबरोबर वनवासास जायला मिळाल्याचा इतका आनंद झाला कीं ती सर्वांच्या आधीं रथांत जाऊन बसली. नंतर राम लक्ष्मण रथांत बसल्यावर सुमंत्रानें सीतेसाठीं राजानें दिलेलीं वस्त्राभूषणें आणि रामानें सांगितलेलीं शस्त्रास्त्रें वगैरे ठेवलीं व रथ हांकला.

